

СЕКЦІЯ 6

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 344:351.746 (477)

ПОНЯТТЯ ТЕРОРИЗМУ НА ДЕРЖАВНОМУ КОРДОНІ УКРАЇНИ

Вичавка В.І., ад'юнкт
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

У статті розглядаються поняття тероризму на державному кордоні України. Проаналізовано підходи до визначення природи тероризму. Внаслідок дослідження наукових праць та законодавства автором запропоновано поняття тероризму на державному кордоні України.

Ключові слова: тероризм, протидія тероризму, Державна прикордонна служба України, підрозділи охорони кордону, державний кордон України.

В статье рассматриваются понятие терроризма на государственной границе Украины. Проанализированы подходы к определению природы терроризма. В результате исследования научных трудов и законодательства автором предложено понятие терроризма на государственной границе Украины.

Ключевые слова: терроризм, противодействие терроризму, Государственная пограничная служба Украины, подразделения охраны границы, государственная граница Украины.

Vichavka V.I. CONCEPT OF TERRORISM AT THE STATE BORDER OF UKRAINE

The article deals with the concept of terrorism at the state border of Ukraine. The approaches to defining the nature of terrorism have been analyzed. As a result of the research of scientific works and legislation, the author proposed the concept of terrorism at the state border of Ukraine.

Key words: terrorism, terrorism counteraction, State Border Guard Service of Ukraine, border protection units, state border of Ukraine.

Постановка проблеми. Явище тероризму настільки укорінилось у свідомості сучасної людини, що повідомлення в засобах масової інформації про вчинення терористичного акту не потребують додаткових пояснень для побутового розуміння, а лише вражають своєю зухвалістю та масштабністю жертв, як правило, невинних людей.

Ступінь розробленості проблеми. Розширення меж та кордонів тероризму зумовлюють збільшення досліджень цієї «стихії» XXI ст. серед вчених задля пошуку оптимальних шляхів протидії. Небагато хто з науковців присвячували свої праці дослідженню сутності цього явища (до 2014 року – В.П. Емельянов, В.С. Канцір, В.О. Коршунов, В.А. Ліпкав, Р.М. Ляшук [1; 2, с. 205], В.В. Майоров, Д.И. Никифорчук, М.М. Руденко, Б. Хоффман тощо), але сьогодні воно набуло реального практичного значення для України та підвищило науковий інтерес. Особливо гостро це питання постає на державному кордоні України, адже тероризм має міжнародне значення і потрапляє в Україну саме через державний кордон, з тих країн, де потенційно формуються терористичні організації.

Поняття «тероризм», «терористичний акт» вже давно на слуху кожного громадянина, застосування цих категорій збільшує увагу і пильність представників правоохоронних органів, що протидіють цій діяльності. Науковці теж особливо активно реагують на такі гострі загрози суспільній безпеці, піднімають

проблемність питання та пропонують шляхи вирішення. Так, зокрема, з'ясуванню поняття «тероризм» та пов'язаних з ним суспільних станів та режимів присвятили свої праці такі науковці, як: А.Д. Гулієв, С. Денисов В.П. Емельянов, Р.А. Калюжний, В. Ліпкан, В.В. Майоров, В.Я. Настюк, Д.И. Никифорчук, М.М. Руденко Н.В. Пазюк, І.Р. Серкевич, С.А. Трофімов, О.А. Федотов, Б. Хоффман, В. Циганов та багато інших, але тероризму на державному кордоні України не приділено належної уваги.

Метою статті є визначення поняття тероризму на державному кордоні України.

Виклад основного матеріалу. Тероризм є антисуспільним явищем, що спрямоване проти людини, як правило, великого скупчення населення, використовує всі можливі сучасні способи і методи розповсюдження. Для такої протиправної діяльності навіть не є перепорою наявність у кожній країні державного кордону, що охороняється. «Державна прикордонна служба України (далі – ДПСУ) на виконання доручення Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) посилила контроль у всіх пунктах пропуску на державному кордоні через терористичні загрози» [3], «Зростає загроза тероризму: кордон України переводять на особливий режим» [4] – такі повідомлення все частіше з'являються в засобах масової інформації. Це пов'язано з тенденцією загострення терористичних ризиків і загроз з боку осіб, які ма-



ють на меті дестабілізувати ситуацію в нашій державі та змушують сектор безпеки України значно посилити режимні заходи, в тому числі охоронців державного кордону – забезпечити посилені прикордонний контроль [3]. Посилені заходи проводяться в усіх пунктах пропуску, і в першу чергу – на українсько-російській ділянці, а стосовно іноземців й осіб без громадянства, то особливу увагу приділяють тим особам, що прямують з країн ризику. Зокрема, органи охорони державного кордону зосереджують пильність на додатковому контролі за іноземцями під час прибуття в Україну. До заходів активно залучаються службові собаки та використовуються технічні засоби контролю [4].

Із заподіянням шкоди людині або загрозою застосування такої вживають взаємопов'язані поняття, такі як терор, тероризм, диверсія, терористичний акт. Хоча, В.П. Ємельянов відмежовує поняття «тероризм» від більш широкого кола категорій, таких як «війна», «агресія», «геноцид», «бандитизм» тощо [5]. Багато хто з науковців піднімає питання термінів, синонімів та їх розмежування з поняттям «тероризм». О.Г. Яценко досліджує тероризм і відмежовує його від терору та диверсії [6]. Існує проблемність відмежування поняття «тероризм» від інших суміжних категорій.

Сьогодні проблемі тероризму присвячують дослідження державні та громадські організації, науково-дослідні інститути, спеціальні служби, військові відомства, правоохоронні органи, провадяться численні конгреси, конференції, симпозиуми, збори, семінари. З'явилась спеціальна навчальна дисципліна, яка вивчає проблеми тероризму, – «терорологія» [7, с. 310].

Не дивлячись на такі зусилля та увагу широкого загалу, це явище залишається загадкою, але для того, щоб успішно боротися з тероризмом, згідно з позицією О.Є. Михайлова, слід добре розібратися в суті цього явища [7, с. 310]. Багато хто з науковців, досліджуючи тероризм з різних аспектів, наголошують на складності цього явища та проблемності вироблення єдиного поняття. Так, В.Е. Петрищев виділяє проблеми, з якими пов'язана складність вироблення єдиного законодавчого закріплення поняття «тероризм», яке б відповідало міжнародним нормам, а саме:

- По-перше, тероризм багатоманітний за своєю природою, рухомими силами, цілями, формами. Він неоднаково проявляє себе в різних державах та регіонах світу;

- По-друге, кожна держава по-різному відчуває загрозу тероризму, а сам тероризм має різні, характерні саме для даної держави об'єкти посягання;

- По-третє, в сучасних умовах влада кожної держави, формуючи та втілюючи в життя свою внутрішню та зовнішню політику, керується своїми національними інтересами [8, с. 124–125].

Чимало науковців взагалі піддають сумніву можливості сформулювати єдине поняття «тероризм» і зазначають, що кожна країна надає йому різний зміст, і за таких умов дуже складно засуджувати тероризм, коли саме вживання цього терміну передбачає політич-

ний вибір. Але водночас усі визнають, що тероризм – це небезпечний феномен [9, с. 27] і продовжують науковий пошук оптимального його визначення.

На підставі аналізу наукової літератури, міжнародних документів і законодавства деяких країн В.П. Ємельянов зробив висновок, що дати визначення тероризму шляхом перерахування певних діянь, в яких він виражається, або шляхом перерахування альтернативних ознак загального характеру, не вбачається за можливе. Це можливо лише в результаті вироблення системи взаємозалежних ознак, що визначають основні сутнісні характеристики даного діяння і дозволяють відмежувати його від суміжних діянь [10, с. 177].

Представники ЄС, виступаючи перед персоналом ДПСУ, визначають проблеми, пов'язані з формулюванням поняття тероризму, наступним чином:

- нормативної універсальної дефініції тероризму немає в жодній міжнародній конвенції;

- в існуючих нормативних документах здійснюються лише спроби визначення цього поняття в певних фрагментарних обсягах, у зв'язку із чим ми маємо справу з великою кількістю окреслень даного явища;

- у зв'язку з браком прийнятої міжнародною спільнотою дефініції тероризму немає можливості опрацювання ефективного міжнародного порозуміння у сфері боротьби з цим явищем та його нейтралізації;

- причини браку загальної дефініції тероризму на ґрунті міжнародного законодавства, відмінні позиції держав у справі оцінки дій груп, що застосовують терористичні методи в національно-визвольній боротьбі, вільна інтерпретація окремими державами поняття тероризму;

- розбіжності між державами в оцінці рівня загрози з боку цього явища для їхньої безпеки [11].

Р.А. Калужний, досліджуючи еволюцію правової кваліфікації тероризму, вказує на існування більше як двохсот дефініцій тероризму, проте ні одна з них не може претендувати на відображення всієї повноти його суті, характеристики і мотивації, форм та методів [12, с. 40]. Це пов'язано з тим, що тероризм є складною науковою проблемою, вирішення якої потребує використання комплексного міжгалузевого підходу, а також здійснення дослідження галузей кримінального, адміністративного, конституційного, міжнародного права, кримінології, оперативно-розшукової діяльності, військової та інших наук [12, с. 39]. Варто зазначити, що тероризм є кримінально караним діянням, але для його попередження та виявлення ознак підготовки терористичних актів застосовується весь наявний у державі арсенал сил та засобів, в тому числі й адміністративних. Тому варто підтримати думку науковця про те, що питання протидії тероризму може бути вирішене лише завдяки цілеспрямованим і спільним зусиллям усіх гілок влади [12, с. 41]. Таким чином, наше дослідження з протидії тероризму та з'ясування його змісту на державному кордоні ми зосередимо в адміністративно-правовому контек-

сті, розглянемо існуючі погляди на поняття «тероризм», а розпочнемо з'ясування його змісту зі словників.

Словник української мови дає досить обмежене тлумачення «тероризму» – «здійснювання, застосування терору; діяльність і тактика терористів» [13]. Ідентичне визначення дає Словник іншомовних слів О.С. Мельничука, де крім цього ще уточнюється, що «тероризм» походить від французького слова – *terrorisme* [14].

Тероризм, згідно з Юридичною енциклопедією – це політика і практика терору, кримінально-праве явище [15, с. 47].

Тлумачні словники не відображають цілісного змісту поняття «тероризм», тому розглянемо погляди в наукових колах з цього приводу.

В.С. Канцір розглядає тероризм як протестну, нелегітимну форму насильницьких дій і одночасно як форму захисту інтересів поневоленої, пригніченої, обмеженої у своїх правах, ображеної верстви у відповідній суспільній структурі [16, с. 418]. Дозволимо собі не погодитись з таким твердженням, адже рух поневолених верств населення більше підходить в такому разі під революційні події і не має відношення до тероризму.

І.Р. Серкевич та А.Д. Гулієв розглядають тероризм як багатоаспектне, складне, суперечливе і неоднозначне соціальне явище, що значно ускладнює процес чіткого та об'єктивного формулювання його поняття, яке б розкрило сутнісні основи цього феномену [17, с. 331; 18, с. 17]. У зв'язку з невичерпаністю форм тероризму, з'ясовуючи його генезис, І.Р. Серкевич допускає і правильність, і хибність, зміну та підміну понять з тероризмом, політичні бивства, геноцид, національно-визвольні рухи, міжнаціональні конфлікти [17, с. 331].

Н.О. Саллівана зазначає, що тероризм має місце тоді, коли яка-небудь група, незалежно від того, чи знаходиться в її руках урядова влада чи ні, вирішує домагатися певних ідеологічних цілей такими методами, які не тільки підривають і суперечать вимогам внутрішнього і міжнародного права, але й покладаються для свого успіху, в першу чергу, на загрозу і застосування насильства [19, с. 29–30].

З урахуванням сучасної динаміки зростання терористичних актів та щільність терористичних загроз в Україні та світі, В.С. Канцір, І.Р. Серкевич визначили тероризм як суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [20].

П.Д. Біленчук, В.В. Кравчук, О.В. Кравчук, В.М. Кулік дають наступне узагальнене поняття тероризму: це соціальне явище, яке виникає і загострюється на ґрунті соціальної, правової, політичної та економічної нестабільності в державі з метою досягнення певних змін (виконання поставлених вимог) на користь злочинців, шляхом застосування чи

погрози застосування насильства, яке проявляється в застосуванні зброї, вчиненні вибухів, підпалів та інших загально небезпечних дій певною особою чи організованою групою осіб [21, с. 18].

Тероризм, зазначає О.А. Федотов, є організованою формою насильства, яке, як правило, застосовується відносно широкого кола населення задля його залякування, пограння загальноновизнаних соціальних цінностей та демонстрації своєї сили з метою досягнення злочинних цілей. Причому між жертвами терористичних актів та цілями терористів прямого зв'язку, переважно, немає, а отже, застосування насильства та погроза його застосування – не самоціль терористів, а спосіб (метод, засіб) досягнення тих чи інших безпосередніх цілей [22, с. 191].

В юридичній літературі існує підхід, згідно з яким поняття «тероризм» розглядається у вузькому і в широкому розумінні. Зокрема, В.А. Ліпкан, Д.Й. Никифорчук і М.М. Руденко розглядають тероризм у широкому розумінні як негативне соціально-правове явище, обумовлене соціально-політичними та економічними чинниками з багатьма його характеристиками [23, с. 44]. Поняття «тероризм» у вузькому значенні окреслюють як негативне соціальне явище, зумовлене соціальними, політичними та економічними факторами із застосуванням насилля або погрози його застосування чи інших суспільно небезпечних дій особою або групою осіб, які прагнуть шляхом залякування і примушування досягти певних соціальних змін у власних цілях [23, с. 44].

О.Є. Михайлов представив своє бачення тероризму в широкому і вузькому сенсі:

– у широкому – це соціальне явище, яке ґрунтується на використанні або загрози використанню насильства у вигляді терористичного акту з метою наростання атмосфери страху і безвихідності в суспільстві для досягнення мети суб'єктів терористичної діяльності. За таким підходом можна відокремити економічний, духовний і політичний тероризм.

– у вузькому значенні розглядається політичний тероризм, який становить найбільший інтерес і розуміється як соціально-політичне явище, що базується на використанні або загрози використанню політичного насильства у вигляді терористичного акту з метою створення атмосфери страху і безвихідності в суспільстві для досягнення політичної мети суб'єктами терористичної діяльності [7, с. 314].

Поняття «тероризму» в науковій теорії настільки різноманітні й відмінні, наскільки сучасні прояви цього явища, а поняття тероризму на державному кордоні взагалі відсутнє. Можна тільки систематизувати та узагальнити тези щодо єдності думок, зокрема про те, що тероризм:

– багатоаспектне, складне суспільно шкідливе явище;

– суспільно небезпечне діяння, що має прояви насилля або погрози його застосування;

– головною його установкою є те, що терористи намагаються вплинути на владні ор-



гани держави, завдавши шкоди громадянам, а не владі;

– досягаючи злочинних цілей, зашкоджує життю і здоров'ю невинних осіб.

Розглянуті вищі поняття не повністю відображають сучасний стан тероризму, так як за останні роки за стрімкого динамізму він сильно видозмінився, тому доцільно буде продовжити наше дослідження з'ясуванням його ознак та новітніх проявів на державному кордоні України.

Так, В.П. Ємельянов серед взаємозалежних ознак тероризму відокремлює: 1) вчинення загальнонебезпечних (а не будь-яких суспільно небезпечних) діянь або погрози, що породжує загальну небезпеку; 2) публічний характер виконання з претензією на широкий розголос; 3) навмисне створення обстановки страху, напруженості на соціальному рівні, спрямоване на залякування населення або якоїсь його частини; 4) застосування загальнонебезпечного насильства у відношенні одних осіб (безневинних жертв) або майна з метою спонукання до певної поведінки інших осіб [10, с. 177].

Тероризм, терористичний акт, як стверджує у своєму дослідженні науковець, слід відрізнити від політичних убивств і вбивств «на замовлення». Якщо дії терористичної спрямованості слугують засобом створення обстановки страху, напруженості й одночасно засобом впливу на третіх осіб, то політичне вбивство або вбивство «на замовлення» без елементів тероризування є засобом вирішення певних питань самим фактом його вчинення; тут немає необхідності у спонуканні когось до чогось, усе вирішується в результаті самого настання наслідку [24, с. 135]. Під час розробки поняття тероризму, вважає В.П. Ємельянов, потрібно встановити чіткі межі даного явища і відкинути всі політичні тлумачення щодо тероризму [5, с. 4]. Тому В.П. Ємельянов відмежовує поняття «тероризм» від суміжних загальносоціальних («терор», «війна» тощо) і загальнокримінальних («диверсія», «бандитизм», «захоплення заложників» тощо) понять [5, с. 64].

Висновки. Отже, з урахуванням проведеного дослідження поняття сучасного тероризму сформулюємо власне визначення тероризму на державному кордоні – це суспільно небезпечна, динамічно прогресуюча, важко прогнозована діяльність агресивно налаштованих осіб, що спрямована проти авторитету держави в особі ДПСУ, цілісності державних кордонів, яка загрожує життю та здоров'ю громадян, що перетинають державний кордон, проживають у прикордонних регіонах, військовослужбовців ДПСУ та територіальній цілісності держави.

Перспективами подальших наукових пошуків є дослідження ознак тероризму на державному кордоні України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ляшук Р.М. Участь відділів прикордонної служби у боротьбі з організованою злочинністю. Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка: Науково-теоретичний журнал; гол. ред.

В.М. Комарницький. Луганськ, 2013. Спец. випуск № 3. С. 129–135.

2. Ляшук Р.М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності відділів прикордонної служби Державної прикордонної служби України: дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. Міжрегіональна Акад. упр. персоналом. К., 2016. 541 с.

3. Україна вводить більш жорсткий контроль на кордоні через терористичні загрози: УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/2219764-prikordonniki-zrobili-bilsh-jorstkim-kontrol-u-vsih-punktah-propusku-cherez-teroristichni-zagrozi.html>

4. Зростає загроза тероризму: кордон України переводять на особливий режим. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/society/zrostaє-zagroza-terorizmu-kordon-ukraini-perevodyat-na-osoblivij-rezhim.htm>

5. Ємельянов В.П. Тероризм і преступления террористической направленности. Х.: Рубикон, 1997. 176 с.

6. Ященко О.Г. Сучасний цивілізаційний підхід до розуміння сутності тероризму і відмежування його від терору і диверсії. Наук. вісник Ін-ту міжнар. відносин НАУ. Серія: «Економіка, право, політологія, туризм». 2010. Т. 1. № 1. С. 105–111.

7. Михайлов О.Є. Кримінологія: навчальний посібник. К.: Знання, 2012. 565 с.

8. Петришев В.Е. Заметки о тероризме. М.: Эдиториал УРСС, 2001. 288 с.

9. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти: навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. проф. В.К. Гришука. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 328 с.

10. Ємельянов В.П. К вопросу о создании унифицированного понятийного аппарата в антитеррористическом законодательстве. Мировое сообщество против глобализации преступности и терроризма. М.: «Международ. отношения», 2002. 174 с.

11. Анджей Бернацький Генезис сучасного тероризму: доповідь. Науковий семінар з протидії тероризму. Хмельницький, 2017. Окреме видання.

12. Калужний Р. А. Еволюція правової кваліфікації тероризму. Актуальні проблеми правового регулювання проведення антитерористичних операцій: матеріали наук.-практ. семінару, 30.11.2016 р. Київ: Нац. ун-т оборони України, 2017. С. 39–41.

13. Тероризм. Словник української мови: в 11 томах. 1979. Т. 10. С. 94. URL: <http://sum.in.ua/s/teroryzm>.

14. Тероризм. Словник іншомовних слів Мельничука. URL: <http://slovopedia.org.ua/42/53410/291054.html>.

15. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. К.: Укр. енцикл., 2004. Т. 6: Т–Я. 736 с.

16. Канцір В.С. Спільні риси та характерні відмінності понять «тероризм» і «терор»: філософсько-правові аспекти. Наук. вісн. Львівського ун-ту внутр. справ. Юридична серія. № 2. 2010. С. 413–424.

17. Серкевич І. Р. Визначення поняття тероризм та його генезис. Часопис Київського університету права. № 4. 2011. С. 331–335.

18. Гулієв А.Д. Институт президентства в противодействию международному терроризму: сравнительно-правовой анализ законодательств Украины и Азербайджанской Республики: монография. К.: 2012. 440 с.

19. O'Sullivan N. Terrorism, ideology and democracy. Terrorism, ideology and revolution: The origins of modern political violence. Brighton, 1986. С. 29–30.

20. Канцір В.С., Серкевич І. Р. Видозміни тероризму у сучасному соціальному середовищі. Наше право. № 1. 2017. С. 108–113.

21. Сучасний тероризм: його світові, вітчизняні та регіональні тенденції: навчальний посібник. / П.Д. Біленчук, В.В. Кравчук, О.В. Кравчук, В.М. Кулік. Хмельницький: ХмЦНТИ, 2008. 212 с.

22. Федотов О.А. До проблеми адміністративно-правового механізму боротьби з тероризмом. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2014. № 12. С. 190–194.

23. Ліпкан В.А., Никифорчук Д.Й., Руденко М.М. Боротьба з тероризмом. К.: Знання України, 2002. 254 с.

24. Ємельянов В. П. Тероризм, злочини терористичної спрямованості, злочини з ознаками тероризування: поняття і співвідношення. Вісн. НАВСУ. 2002. № 19. С. 131–135.